

Türkiye’de Reel Efektif Döviz Kurunun Yurt İçi Turizm Talebine Etkisi

(The Impact of the Real Effective Exchange Rate on Domestic Tourism Demand in Türkiye)

Kurban ÜNLÜÖNEN^a

Sadık GÜNDÜZ^b

^a Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, kurban.unluonen@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4191-9019

^b Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, sdkgndz@icloud.com, ORCID: 0000-0002-4153-0265

MAKALENİN

Geliş Tarihi (Received):

27.11.2025

Kabul Tarihi (Accepted):

27.12.2025

Anahtar Kelimeler:

Yurt İçi Turizm,
Turizm Talebi,
Reel Efektif Döviz Kuru,
Engle-Granger Eşbütünleşme

Keywords:

Domestic Tourism,
Tourism Demand,
Real Effective Exchange Rate,
Engle-Granger Cointegration

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

***Sorumlu Yazar: Sadık GÜNDÜZ**

Eposta: sdkgndz@icloud.com

Öz

Türkiye’de turizm istatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından çıkış yapan ziyaretçi, giriş yapan vatandaş ve hane halkı yurt içi turizm istatistikleri olarak üç ana başlıkta oluşturulmaktadır. Bu çalışmada hane halkı yurt içi turizm istatistikleri baz alınarak reel efektif döviz kurunun yurt içi turizm talebi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın veri seti 2009 ile 2024 yılları arasındaki çeyreklik verilerden oluşturulmuştur. Modelde bağımlı değişken olarak yerleşiklerin yurt içi seyahat sayısı, bağımsız değişken olarak ise reel efektif döviz kuru ele alınmıştır. Çalışmanın sonucuna bir etkisi olmaması sebebiyle 2020 yılının dört çeyrek dönemine kukla değişken eklenmiştir. Zaman serisi verileri olduğundan durağanlık testi için Augmented Dicky-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Birinci mertebeden durağan olan seriler arasındaki uzun dönem ilişki Engle-Granger eşbütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda yurt içi turizm talebi ile reel efektif döviz kuru arasında uzun dönemde bir denge ilişkisi mevcuttur. Araştırmanın bulgularına göre uzun dönemde reel efektif döviz kurunun %1 artması, yerleşiklerin yurt içi seyahat sayısını %0,70 artırmaktadır.

Abstract

Tourism statistics in Türkiye are compiled by the Turkish Statistical Institute (TÜİK) under three main headings: outbound visitors, inbound citizens, and household domestic tourism statistics. This study examines the effect of the real effective exchange rate on domestic tourism demand based on household domestic tourism statistics. The data set for the study consists of quarterly data from 2009 to 2024. The dependent variable in the model is the number of domestic trips by residents, while the independent variable is the real effective exchange rate. A dummy variable was added for the four quarters of 2020 because it had no effect on the results of the study. Since the data are time series, the Augmented Dicky-Fuller (ADF) unit root test was used for the stationarity test. The long-term relationship between the first-order stationary series was analyzed using the Engle-Granger cointegration method. The research shows that there is a long-term equilibrium relationship between domestic tourism demand and the real effective exchange rate. According to the findings of the study, a 1% increase in the real effective exchange rate in the long term increases the number of domestic trips by residents by 0.70%.

1. Giriş

Her şeyden önce turizm bir talep konusudur. Turizm tüketimine bağlı olarak farklı kapsamlar verilebilir ve bunlardan her biri farklı bir değeri ifade etmektedir. Turizm talebi; yurt içi turizm (*domestic tourism*), aktif dış turizm (*inbound tourism*) ve pasif dış turizm (*outbound tourism*) olmak üzere üç ana grupta incelenmektedir (Ünlüöner vd., 2018: 28). Bu çalışmada ise yurt içi turizm talebine odaklanılmıştır.

Türkiye’deki yurt içi turizmin boyutlarını belirlemek amacıyla ilk olarak 1997 yılında Turizm Bakanlığı tarafından “Hane Halkı Yurtiçi Turizm Araştırması” yapılmıştır. Bu çalışma 21 yerleşim yerinde 18218 hane halkı ile yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir (Turizm Bakanlığı, 1999). Ardından Türkiye’de hane halkı yurt içi turizm araştırmasına ilişkin çalışmalar, 2007 yılında tekrar başlatılmıştır. Çalışmalar 2008 yılında da sürmüş ve son seyahat bilgileri üzerinden detaylı bilgiler de derlenmiştir. Çeyrek ve yıllık tahminlerin üretilmediği bu iki çalışmadan sonra, 2009 yılından itibaren tüm seyahat bilgilerini içeren üçer aylık (çeyrek) dönemli uygulamaya geçilmiştir (TÜİK, 2019). Söz konusu çalışmalar günümüzde halen uygulanmaktadır.

Reel efektif döviz kuru, Türk Lirası (TL)’nin reel düzeyini ölçen bir endekstir. Reel efektif döviz kurunun artması TL’nin reel olarak değer kazandığını, reel efektif döviz kurunun azalması ise TL’nin reel olarak değer kaybettiğini göstermektedir (TCMB, 2025). Bir ülkenin milli parasının değerindeki değişimler, hane halkının turizm talebini ve harcama düzeyini etkileyebilmektedir. Türk lirasının reel olarak değer kazandığı dönemlerde yerel halkın alım gücü artacağı için turizm açısından potansiyel talep, efektif talebe dönüşebilir. Türk lirası reel olarak değer kaybettiğinde ise hane halkının alım gücünün azalacağı ve turistik ürünlerin fiyatının da enflasyon dolayısıyla yükseleceği için turizm talebi azalabilir. Bu açıdan bakıldığında reel efektif döviz kuru ile yurt içi turizm talebi arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu öngörülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’deki yerleşiklerin iç turizm talebi ile reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi ekonometrik yöntemlerle açıklamaktır.

Literatürde yurt içi turizm üzerine yapılmış çalışmalar mevcuttur. Türkcan (2019); 2009 yılı 2. çeyreği ile 2017 yılı 2. çeyreği arasındaki dönemde Türkiye’de hane halkı yurt içi turizm harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de yerleşiklerin yurt içinde yaptıkları turizm harcamalarının ekonomik büyümeyi

arttırıcı etki yapmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cuhadar vd., (2020); Türkiye’de iç turizm talebinin alternatif yöntemler ile modellenmesi ve ileriye yönelik iç turizm talebi tahminlerine temel oluşturacak en yüksek doğruluğa sahip tahmin modelinin geliştirilmesini amaçlamışlardır. Topbaş ve Uğuz (2017) ise hane halklarının turizm harcaması eğilimini belirleyen unsurlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda; hane geliri, ev sahipliği, otomobil sahipliği gibi refahı temsil eden değişkenler ve fert sayısına göre hane tipi gibi değişkenler, hane halklarının turizm harcamasını belirleyen temel etkenler olarak tespit edilmiştir.

Literatürde reel efektif döviz kurunu baz alan çalışmalara bakıldığında ise yalnızca dış turizm çerçevesinde gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir (Baykul, 2024; Gündüz vd., 2023; İşcan ve Derebağ, 2024; Küçükefe ve Cavlak, 2025; Öcal ve Ekmen, 2024; Ünlüöner ve Gündüz, 2023). Fakat yurt içi turizm talebi ile reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında ilgili literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de 2009 ila 2024 yılları arasında çeyreklik veriler baz alınarak reel efektif döviz kurunun yurt içi turizm talebi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Zaman serisi verileri olduğundan durağanlık testi için ADF birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki, Engle-Granger eşbütünleşme modeli ile test edilmiştir. Eşbütünleşik olduğu belirlenen serilere hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Modelin çözümü için Eviews 12 paket programından yararlanılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Türkiye’de Yurt İçi Turizm

Turizmde gelişen ülkelere bakıldığında (Fransa, İspanya, Amerika gibi) sadece dış turizme değil, iç turizme de önem verdikleri görülmektedir. Turizm sektörünün sadece dış turizm hareketlerine bağlı olarak gelişmesini beklemek mümkün değildir. Bu doğrultuda bir ülkede turizm sektörünün büyüyebilmesi için iç turizmin gelişmesi oldukça önemlidir. İç turizmin gelişmesiyle, ülkedeki turistik arz kapasitesinin ve hizmet kalitesinin artması sağlanırken, ülkeye yönelik dış turizm talebini karşılayacak hazır bir arz kapasitesinin oluşumu sağlanacaktır. Ayrıca iç turizmi gelişmiş bir turizm sektörü, dış talep dalgalanmalarından daha az etkilenecek ve turizmin sağlıklı bir temele oturması sağlanacaktır. Özellikle uluslararası çerçevede yaşanan siyasi krizler neticesinde turizm

sektörünün dünyadaki yönü değişmiş olduğu ve iç turizm politikalarının geliştirilmesi yönünde daha büyük adımların atıldığı görülmektedir (Yılmaz, 2012: 23).

Dış turizm talebi açısından dünya sıralamasında üst sıralarda yer almasına karşın Türkiye’de iç turizm talebi, henüz istenilen düzeyde değildir. Çünkü Türkiye’de yerleşiklerin satın alma gücü git gide azalmaktadır. Ayrıca bazı işletmelerin yerli ve yabancı turistler arasında farklı fiyat politikası uyguladığı görülmektedir. Diğer taraftan henüz tatil kültürünün yerleşmemiş olması ya da tatilin lüks bir tüketim olarak algılanması gibi toplumsal nedenler de iç turizmin gelişmesini engelleyici konular arasında yer almaktadır (Bahar ve Kozak, 2012: 37).

Tablo 1. Türkiye’de Yurt içi Turizm Hareketleri

Yıllar	Seyahat Sayısı	Değişim Oranı (%)	Seyahat Harcaması (Bin TL)	Değişim Oranı (%)	Ortalama Seyahat Harcaması	Değişim Oranı (%)	Ortalama Geceleme Sayısı
2009	60.888.000	-	12.216.339	-	201	-	8,4
2010	68.373.000	+12,29	13.843.504	+13,31	202	+0,49	8,1
2011	65.854.000	-3,68	15.641.262	+12,98	238	+17,82	8,5
2012	64.922.000	-1,41	16.725.035	+6,92	258	+8,40	8,6
2013	68.452.000	+5,43	18.416.817	+10,11	269	+4,26	8,1
2014	70.894.000	+3,56	22.601.201	+22,72	319	+18,58	8,1
2015	71.251.000	+0,50	24.409.560	+8,0	343	+7,52	8,3
2016	68.450.000	-3,93	28.033.083	+14,84	410	+19,53	8,8
2017	77.179.000	+12,75	35.305.804	+25,94	457	+11,46	8,6
2018	78.523.000	+1,74	40.266.153	+14,04	513	+12,25	8,1
2019	78.202.000	-0,40	48.910.856	+21,46	625	+21,83	8,1
2020	42.847.000	-45,20	32.250.278	-34,06	753	+20,48	10,9
2021	52.774.000	+23,16	58.104.752	+80,16	1.101	+46,21	8,7
2022	52.327.000	-0,84	114.317.183	+96,74	2.185	+98,45	8,2
2023	61.463.000	+17,45	229.795.451	+101,01	3.739	+71,12	7,7
2024	66.836.000	+8,74	419.300.959	+82,46	6.274	+67,79	7,2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Tablo 1 üzerinde Türkiye’nin 2009 ila 2024 yılları arasındaki son 16 yıllık dönemi baz alınarak yurt içi seyahat sayısı, ortalama geceleme sayısı, seyahat harcaması ve kişi başına düşen seyahat harcaması yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere 2009 yılında yapılan seyahat sayısı 60 milyon 888 bin iken bu sayı 2019 yılında %28 artarak 78 milyon 202 bin seyahate ulaşmıştır. Fakat 2020 yılında gerçekleşen Covid-19 salgını sebebiyle yurt içi seyahat sayısı bir önceki yıla göre %45 azalmıştır. Sonraki yıllarda tekrardan bir toparlanma görülmekle birlikte 2024 yılında yurt içi seyahat sayısı 66 milyon 836 bine ulaşmıştır. Fakat 2019 yılındaki gerçekleşen seyahat sayısına henüz ulaşamamıştır.

Ortalama geceleme sayısına bakıldığında ise son 16 yıllık dönemde Türkiye’de yerleşiklerin yurt içi seyahatlerinden doğan geceleme sayısı ortalama 8 gün olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye’de yerleşiklerin toplam seyahat harcamasına ve ortalama seyahat harcamasına bakıldığında ise bu rakamlar 2009 yılından 2019 yılına kadar sürekli olarak artış göstermiş fakat 2020 yılında başlayan Covid-19 salgını sebebiyle toplam seyahat harcaması %34 azalırken, ortalama seyahat harcaması ise %20 artmıştır. 2021 yılı itibarıyla de gerek ortalama seyahat harcamasında gerekse toplam seyahat harcamalarında sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir. 2022 yılında ortalama seyahat harcaması bir önceki yıla göre %98 artarak 2.185 TL’ye ulaşmıştır. 2023 yılında ise toplam seyahat harcaması bir önceki yıla göre %101 artarak 229 milyar 795 milyon Türk lirasına çıkmıştır. 2024 yılında ise seyahat başına düşen harcama miktarı 6 bin 274 Türk lirası iken toplam seyahat harcaması 419 milyar 300 milyon Türk lirası olarak hesaplanmıştır. Sadece iç turizmden elde edilen bu gelirin çarpan etkisiyle birlikte milli gelire katkısı düşünüldüğünde Türkiye’de iç turizm göz ardı edilmeyecek derecede önemli olmaktadır.

2.2. Reel Efektif Döviz Kuru

Türkiye’nin dış ticaretinde önemli paya sahip olan ülkelerin para birimlerinden bir sepet oluşturulmaktadır. Türk lirasının ağırlıklı ortalama değeri, bu sepete göre belirlenmektedir. Söz konusu değer, nominal efektif döviz kurudur. Reel efektif döviz kuru ise nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkilerinin arındırılmasıyla oluşturulmaktadır. Reel efektif kurun artışı, Türk lirasının reel olarak değer kazandığını diğer bir deyişle yurt içi mallarının yurt dışı mallar cinsinden fiyatının arttığını göstermektedir (TCMB, 2025: 8). Reel efektif döviz kuru serilerinin 100 seviyesinin altına düşüşü, TL’nin reel olarak değer kaybettiğine işaret etmektedir (Karamollaoğlu, 2017: 43).

Tablo 2. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi

Yıllar	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	Değişim Oranı (%)
2003	100,00	-
2004	103,02	+3,02
2005	112,72	+9,41
2006	111,27	-1,28
2007	119,23	+7,15
2008	118,78	-0,37

2009	111,39	-6,22
2010	121,91	+9,44
2011	107,50	-11,82
2012	111,42	+3,64
2013	109,75	-1,49
2014	103,27	-5,90
2015	101,02	-2,17
2016	100,98	-0,03
2017	90,66	-10,21
2018	78,60	-13,30
2019	77,36	-1,57
2020	70,20	-9,25
2021	63,50	-9,54
2022	57,56	-9,35
2023	59,67	+3,66
2024	66,79	+11,93

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Tablo 2’de TCMB tarafından hesaplanan TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru gösterilmektedir. Reel efektif kur endeksindeki artışlar daha çok 2008 öncesi dönemde gerçekleşmiş ve küresel gelişmeler zaman zaman endeksin düşmesine sebep olmuştur (Saygılı vd., 2010: 20). 2008 krizinin etkisiyle 2009 yılında endeksin %6,22 düştüğü görülmekle birlikte 2010 yılında %9,44 oranında arttığı ve 121,91’e ulaştığı görülmektedir. Reel efektif kurun 120-125 aralığına doğru hareketlenmesi halinde TL’nin aşırı değerlendirildiği anlaşılmakta ve TCMB tarafından para politikası araçları kullanılarak müdahale edilebilmektedir (Eğilmez, 2012). 2010 yılı itibariyle reel efektif döviz kurunun değer kaybettiği görülmekle birlikte 2017 yılı ortalaması 100’ün altına düşmüştür. TL’de en yüksek değer kaybı, 2018 yılında %13,30 olarak gerçekleşmiştir. 2023 ve 2024 yıllarında ise reel efektif kurun sırasıyla %3,66 ve %11,93 arttığı görülmekle birlikte 2024 yılı ortalaması 66,79 olmuştur.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı, Modeli ve Hipotezi

Reel efektif döviz kuru Türk lirasının değerini ölçen bir endekstir. Reel efektif döviz kuru değer kaybettiğinde Türk lirası reel olarak değer kaybetmekte, reel efektif döviz kuru değer kazandığında ise Türk lirası reel olarak değer kazanmaktadır. Bu çalışma, reel efektif döviz kurunun yurt içi turizm talebi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Reel efektif döviz kurunun düşmesiyle birlikte Türkiye’de yerleşiklerin alım gücü azaldığı için yurt içi turizm talebinin azaldığı, reel döviz kurunun artmasıyla da alım gücü arttığı için yurt içi turizm talebinin arttığı öngörülmektedir. Diğer bir deyişle

değişkenler arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Söz konusu olan bu hipotezin testi için de Engle-Granger (1987) yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada kurulan model aşağıdaki gibidir:

$$\text{logytt}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{logredk}_t + \beta_2 \text{kukla}_t + \epsilon_t \quad (1)$$

(1) Nolu eşitlikte:

logytt_t : Yurt içi seyahat sayısını,

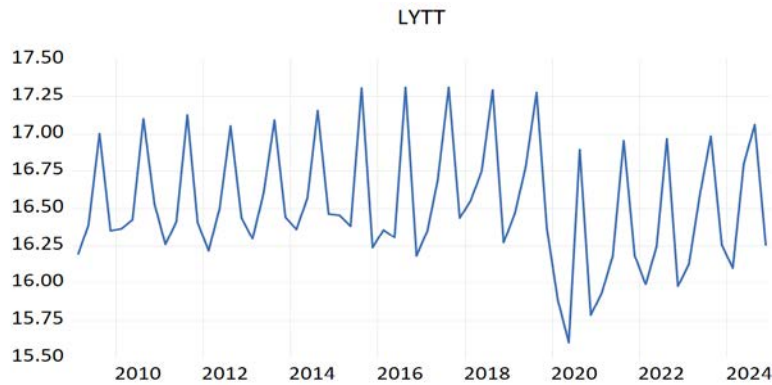
logredk_t : Reel efektif döviz kurunu,

kukla_t : 2020 yılının 4 çeyreğini,

ϵ_t : ise modelin hata terimini ifade etmektedir.

3.2. Verilerin Toplanması

Ekonometri çalışmalarında bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla ele alınan verilerin, güvenilir kaynaklardan doğru bir şekilde toplanması araştırmanın en önemli koşuludur. Bu bağlamda araştırmanın veri seti, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan çeyrek yıllık “Hanehalkı Yurt içi Turizm” ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan “Reel Efektif Döviz Kuru” bülteninden temin edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak Türkiye’de yerleşiklerin yurt içi seyahat sayısı, bağımsız değişken olarak ise reel efektif döviz kuru ele alınmıştır. Veri seti, 2009Q1 ila 2024Q4 dönemi arasındaki çeyreklik verileri kapsayan 64 gözlemden oluşturulmuştur. Veriler çeyreklik olduğundan dolayı yurt içi seyahat sayısı değişkeni STL (Seasonal Trend Decomposition) yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır (bkz. Şekil 2). Ayrıca çalışmada yer alan değişkenlerin logaritması alınmıştır.

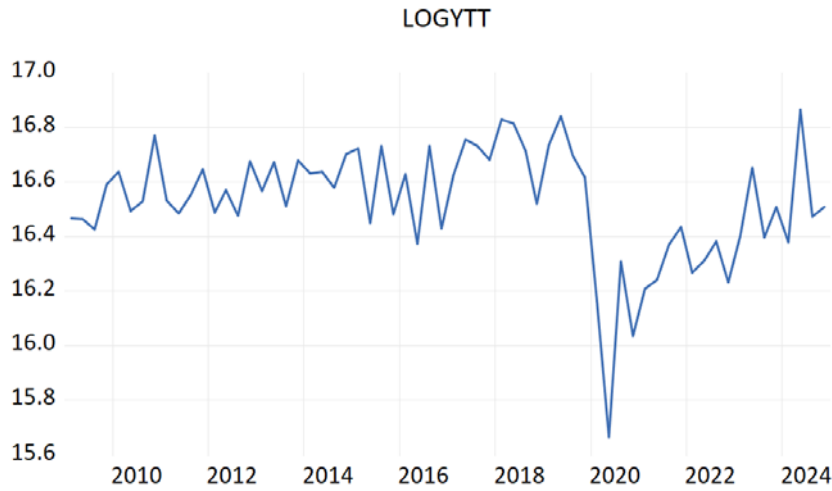
Şekil 1. Yurt İçi Turizm Talebi

3.3. Veri Analizi

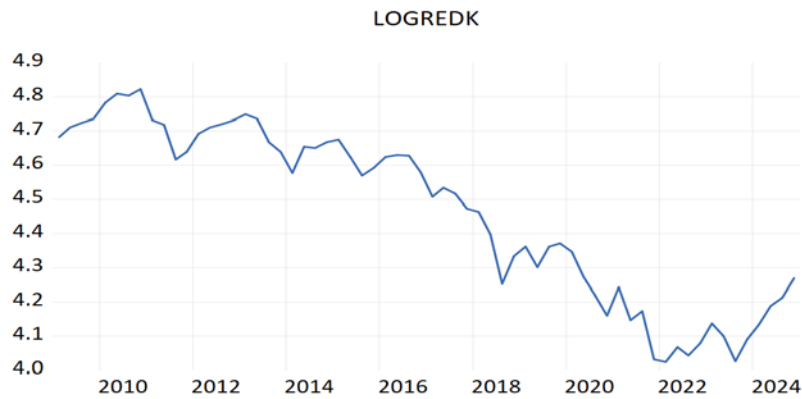
Zaman serisi modellerinde verilerin ancak durağan olması durumunda çalışmanın tutarlılığından bahsetmek mümkündür. Bu sebeple öncelikle verilerin durağanlığı test edilmiştir. Değişkenlerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmıştır. Düzey değerinde durağan olmayan fakat birinci mertebede durağan olan seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini test etmek amacıyla Engle-Granger (1987) eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır.

4. Bulgular

Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını test etmeden önce serilere birim kök testi uygulanmaktadır. Modelde yer alan değişkenlerin tümleşme dereceleri birim kök testleri yardımıyla bulunmaktadır. Engle ve Granger (1987), iki değişken arasındaki ilişkiyi test ederken, modelde yer alan tüm değişkenlerin birinci dereceden entegre yani $I(1)$ olduğunu varsaymaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 562).

Şekil 2. Mevsimsellikten Arındırılmış Yurt İçi Turizm Talebi

Şekil 3. Reel Efektif Döviz Kuru

Şekil 2 ve 3 üzerinde serilerin düzey değerlerinin zaman serisi grafikleri gösterilmektedir. Logytt değişkeninin sabitli rassal yürüyüş formunda hareket ettiği görülmektedir. Logredk değişkeni ise trend içermektedir. Dolayısıyla değişkenlerin tümleşme derecelerini belirlemek için sabitli ve trend modellerinin seçilmesinin uygun olduğu görülmüştür. Çalışmada serilerin birim kök içerip içermediği Augmented Dicky-Fuller (ADF) birim kök testiyle sınanmıştır. Birim kök testine ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₀: Seri durağan değildir (seri birim kök içermektedir).

H₁: Seri durağandır (seri birim kök içermemektedir).

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Sabitli Model					
Seri	Fark	t istatistiği	%1	%5	%10
logytt	I(0)	-2.809	-3.540	-2.909	-2.592
logytt	I(1)	-13.07	-3.540	-2.909	-2.592
logredk	I(0)	-0.875	-3.540	-2.909	-2.592
logredk	I(1)	-13.07	-3.540	-2.909	-2.592

Tablo 4. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Sabitli ve Trend Model					
Seri	Fark	t istatistiği	%1	%5	%10
logytt	I(0)	-3.048	-4.113	-3.483	-3.170
logytt	I(1)	-12.96	-4.113	-3.483	-3.170
logredk	I(0)	-2.367	-4.113	-3.483	-3.170
logredk	I(1)	-12.96	-4.113	-3.483	-3.170

Tablo 3'e göre logytt ile logredk serisinin sabitli modelde düzey değerlerinde eştümleşik yani I(0) olmadığı görülmektedir. Tablo 4'e göre de logytt ile logredk değişkenlerinin sabitli ve trendli modelde düzey değerlerinde durağan değildir. Bu nedenle her iki serinin her iki modelde de birinci farkı alınmıştır. Serilerin tamamı birinci dereceden farkları alındığında ise t istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinden daha negatif çıkmıştır. Dolayısıyla H₁ hipotezi kabul edilir. Seriler birim kök içermediği için durağan kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle her iki değişken de birinci dereceden entegre yani I(1)'dir. Söz konusu olan seriler üzerinden Engle-Granger eşbütünleşme analizi yapılabilmektedir.

Engle-Granger (1987) yaklaşımına göre, birinci dereceden entegre yani I(1) olan değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisi olabilmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin tahmini için En Küçük Kareler yöntemi kullanılmalıdır. Daha sonra

dengeden sapmayı gösteren kalıntılar elde edilmektedir. Ardından kalıntılar için durağanlık analizi yapılmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta uzun dönem modeline eklenen sabit ve trend terimleridir. Eğer bu terimler uzun dönem dengesinde var ise kalıntılar için durağanlık analizi sürecinde sabitsiz ve trendsiz model ele alınmalıdır (Mert ve Çağlar, 2019: 252).

Tablo 5. Engle Granger Modeli

Değişken	Katsayı	Standart hata	t istatistiği	Olasılık
logredk	0.700303	0.218553	3.204267	0.0022
kukla	-0.458159	0.081264	-5.637926	0.0000
C	13.20999	1.063123	12.42565	0.0000
trend	0.006951	0.002935	2.368341	0.0211
$R^2 = 0.480633$				
Düzeltilmiş $R^2 = 0.454665$				
F istatistiği (Prob) = 18.50 (0.0000)				

Tablo 5’de görüldüğü üzere (1) nolu model için regresyon modeli kurulmuştur. Ardından dengeden sapmayı gösteren μ_t kalıntıları elde edilmiştir. Kalıntılar için durağanlık analizi yapılmıştır. Kurulan denklemlerde sabit ve trend değişkenleri yer aldığı için ADF birim kök testinde sabitsiz ve trendsiz model seçeneği seçilmiştir.

H_0 : Seride birim kök vardır ve seriler eştümleşik olmadığını sınamaktayken,

H_1 : Hipotezi ise birim kökün olmadığını ve serilerin eştümleşik olduğunu sınamaktadır.

Tablo 6. (1) Nolu Denklemin Hata Terimlerinin ADF Birim Kök Testi

Sabitsiz ve Trendsiz Model				
Engle-Granger Modeli	t istatistiği	%1	%5	%10
$\log y_{tt} = 13.20999C + 0.700303\log redk_t$ $+ 0.006951trend - 0.458159kukla + \mu_t$	-7.276	-4.070	-3.370	-3.030

Not: Kritik değerler, Engle ve Yoo (1987) tarafından sunulan Engle-Granger eştümleşme sınaması için kullanılan kritik değerlerdir.

(1) nolu denklemin kalıntılarına birim kök testi yapıldığında hesaplanan t istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinden daha negatif çıkmıştır. Dolayısıyla H_1 hipotezi kabul edilir. Yani seri birim kök içermemektedir. Bu sonuç, Türkiye’de yerleşiklerin seyahat sayısı ile reel efektif döviz kuru arasında uzun dönem bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlıdır. Uzun dönemde diğer değişkenler sabitken (ceteris paribus) reel efektif döviz kurundaki %1’lik artış yurt içi seyahat sayısını %0.70 artırmaktadır.

Engle ve Granger (1987) çalışmasında Granger temsil teoremi geliştirerek hata düzeltme modelini (ECM) ortaya koymuşlardır. Bu teoreme göre; seriler eşbütünleşik ise uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Ancak kısa dönemde bu seriler arasında bir dengesizlik meydana gelecektir. Bu kısa dönemli dengesizlik hata düzeltme mekanizması yardımıyla düzeltilmektedir. Hata düzeltme mekanizmasının modellenmesiyle, bu iki değişkenin kısa ve uzun dönem davranışları arasında bir bağ kurulmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 565). Hata düzeltme modeli uzun dönemde eşbütünleşik olan serilerde meydana gelecek bir sapmanın giderilip giderilmediğini ortaya koyar. Bu yaklaşımda dengeden uzaklaşan serilerin ortalamaya nasıl yaklaştıklarını araştırmaktadır (Tarı, 2012: 435).

$$\Delta \log y_{t+1} = \delta_1 + \delta_2 \Delta \log red_{t+1} + \delta_3 \log k_{t+1} + \lambda(\hat{\epsilon}_{t-1}) + v_t \quad (2)$$

Hata düzeltme modellerinde λ terimi hata düzeltme katsayısı olarak tanımlanır ve bu katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Katsayının negatif ve anlamlı olması kısa dönemde oluşan dengesizliklerin bir süre sonra düzelerek uzun dönem dengesine geldiğini göstermektedir (Mert ve Çağlar, 2019: 253).

Tablo 7. Hata Düzeltme Modeli (ECM)

Değişken	Katsayı	Standart hata	t istatistiği	Olasılık
$\Delta \log red_{t+1}$	0.328384	0.378973	0.866510	0.3897
λ	-0.929383	0.130676	-7.112108	0.0000
$\log k_{t+1}$	-0.140806	0.081832	-1.720666	0.0906
C	0.013646	0.020124	0.678100	0.5004
$R^2 = 0.4835$				
Düzeltilmiş $R^2 = 0.4572$				
F istatistiği (Prob) = 18.41 (0.0000)				

(2) nolu modelin sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısı, negatif ve anlamlıdır ($\lambda = -0.92$), $P = 0.00 < 0.05$). Hata düzeltme teriminin negatif ve anlamlı olması, sistemin uzun dönem dengesine geldiğini göstermektedir. Buna ek olarak hata düzeltme katsayısı negatif ve anlamlı olduğundan değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye’de 2009 ila 2024 yılları arasındaki dönemde reel efektif döviz kuru ile yurt içi turizm talebi arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılmıştır. Söz konusu bu ilişkinin çözümü için zaman serisi verileri üzerinden ekonometrik model kurulmuştur. Çalışmanın veri seti çeyreklik verilerden oluşturulmuştur. Yurt içi seyahat sayısı

değişkeni sezonluk etki içerdiğinden STL yöntemi ile sezonluktan arındırılmıştır. Ayrıca 2020 yılında gerçekleşen Covid-19 sebebiyle yurt içi turizm talebinde büyük bir kırılma görülmüştür. Bu yılın çalışmaya etkisini ortadan kaldırmak için 2020 yılının çeyrek dönemlerine kukla değişken eklenmiştir. Ardından değişkenlere birim kök testi yapılmıştır. Birinci dereceden entegre yani I(1) olan serilerin uzun dönem ilişkisi Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, yurt içi turizm talebi ile reel efektif döviz kuru arasında uzun dönemde doğrusal bir ilişki mevcuttur. Uzun dönemde diğer değişkenler sabitken (ceteris paribus) reel efektif kurdaki %1'lik artış yurt içi turizm talebini %0.70 artırmaktadır.

Türkiye'de en fazla yurt içi seyahat sayısının gerçekleştiği yıl 2018 olarak görülmektedir (bkz. Tablo 1). Söz konusu yılda 78 milyon 523 bin yurt içi seyahate çıkmıştır. 2018 yılından itibaren yurt içi seyahat sayısının azaldığı görülmekle birlikte 2024 yılında bu sayı %14,8 azalarak 66 milyon 836 bin olarak gerçekleşmiştir. Özellikle Türk lirasındaki hızlı değer kaybının 2018 yılında başladığı düşünüldüğünde bu hipotez çalışmayla test edilmek istenmiştir (bkz. Tablo 2). Çalışma sonucunda reel efektif döviz kuru ile yurt içi turizm talebi arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle Türkiye'de reel efektif döviz kurunun azalmasıyla birlikte yerleşiklerin yurt içi seyahat sayısının da azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de reel efektif döviz kurunun azalması yani Türk lirasının değer kaybetmesi Türkiye'de iç turizmi daha pahalı hale getirmektedir. Çünkü Türk lirasının değer kaybetmesi, TL bazında turistik mal ve hizmetlerin fiyatının artmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda da potansiyel talebin efektif talebe dönüşmesi oldukça güçleşmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de yerleşiklerin yurt içi turizm talebini artırabilmek için reel efektif döviz kurunun artması yani Türk lirasının değer kazanması son derece önemli olmaktadır.

Literatürde yurt içi turizm talebi ile reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Reel efektif döviz kurunun bağımsız değişken olarak ele alındığı çalışmalara bakıldığında; Gündüz vd. (2023), 2002 ila 2022 dönemi arasında yıllık veriler kullanarak yapılan çalışmada reel efektif döviz kurunda meydana gelen %1'lik artışın yabancı turist başına düşen ortalama harcama miktarını %0.18 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Baykul (2024) ise 2003 ile 2024 dönemi arasındaki aylık veriler kullanılarak yapılan çalışmada reel efektif döviz kurundaki bir birimlik artışın dış turizm gelirlerini uzun dönemde yaklaşık %0,80 oranında azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Tung ve Thang, (2022) ise 2005-2020 dönemini baz alarak döviz kurunun 47 gelişmekte olan ülkede yabancı turist talebi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda döviz kurundaki artışın (yerel para biriminin değer kaybı) uluslararası turist sayısında artışa yol açtığını göstermektedir. Söz konusu çalışmalara bakıldığında döviz kurunun gerek iç turizmi gerekse dış turizmi etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu çalışma 2009Q1 ile 2024Q4 dönemi arasındaki çeyreklik veriler baz alınarak reel efektif döviz kuru ile yurt içi turizm talebi arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların sıklıkla dış turizm gelirleri, turizm talebi ve turist başına düşen ortalama harcama miktarı baz alınarak gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda farklı ekonometrik modeller çerçevesinde farklı değişkenlerin iç turizm üzerindeki etkisinin analiz edilmesinin ilgili literatür açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bahar, O. ve Kozak, N. (2012). Turizm Ekonomisi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baykul, A. (2024). Döviz Kuru Dalgalanmalarının Türkiye'nin Turizm Gelirleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 100-111.
- Çuhadar, M., Kervankıran, İ., ve Ongun, U. (2020). Türkiye'de iç turizm hareketlerinin tahmin modellemesi: Karşılaştırmalı bir analiz. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 1113-1131.
- Eğilmez, M. (2012). Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Nedir? <https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/reel-efektif-doviz-kuru-endeksi-nedir.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2025).
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Engle, R. F. and Yoo, B. S. (1987). Forecasting and testing in co-integrated systems. *Journal of econometrics*, 35(1), 143-159.
- Gündüz, S., Çeken, H., & Yazıcıoğlu, İ. (2023). Türkiye'de reel efektif döviz kurunun turist başına düşen ortalama harcama miktarı üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 2402-2412.

- İşcan, İ. H. ve Derebağ, T. (2024). Döviz kurunun turizm gelirleri üzerindeki etkisi: Gelişmekte olan ülke ekonomileri. *Economics Business and Organization Research*, 6(2), 97-116.
- Karamollaoğlu, N. (2017). Sektörel reel efektif döviz kurları: Türkiye örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (634), 41-59.
- Küçükefe, B. ve Cavlak, N. (2025). Türkiye’de Döviz Kuru Dinamikleri ve Turizm Performansı: Bir Granger Nedensellik Analizi (2012–2024). *Cataloging-In-Publication Data*, 38.
- Mert, M. ve Çağlar, A. E. (2019). Eviews ve Gauss uygulamalı zaman serileri analizi. *Ankara: Detay Yayıncılık*.
- Öcal, H. ve Ekmen, U. B. (2024). CDS Priminin ve Reel Efektif Döviz Kurunun Borsa İstanbul Turizm Endeksi ve Türkiye’nin Turizm Gelirleri Üzerindeki Etkisi. *The Journal of Social Sciences*, 55(55), 227-247.
- Saygılı, H., Saygılı, M. ve Yılmaz, G. (2010). Türkiye için yeni reel efektif döviz kuru endeksleri. *TCMB Çalışma Tebliği*, (10), 12.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). Ekonometrik zaman serileri analizi: Eviews uygulamalı. *Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti*.
- Tarı, R. (2012). *Ekonometri* (Gözden geçirilmiş 8. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Topbaş, F. ve Uğuz Çelik, S. (2017). Turist harcamalarının belirleyicileri üzerine bir yatay kesit analiz. *EconWorld2017@ Rome Proceedings*, 25-27.
- Tung, L. T. ve Thang, P. N. (2022). Impact of exchange rate on foreign tourist demand: Evidence from developing countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 45(4), 1579- 1585.
- Turizm Bakanlığı (1999). 1997 Hanehalkı Turizm Araştırması. Ankara: Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Başkanlığı, Yayın No: 1999/2.
- Türkcan, B. (2018). Türkiye’de İç Turizm Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Efil Journal*, 1(1), 158-171.
- TCMB (2025). “Reel Efektif Döviz Kuru Endekslerine İlişkin Yöntemsel Açıklama” <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/> (Erişim Tarihi: 05.05.2025).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Reel Efektif Döviz Kuru: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/Veri+%28Tablolar%29+-+Mayis+2025/> (Erişim Tarihi: 05.05.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hanehalkı Yurtiçi Turizm İstatistikleri: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> (Erişim Tarihi: 05.05.2025).

TÜİK (2019). Hanehalkı yurtiçi turizm araştırmasının metodolojisine ilişkin açıklamalar, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=pGnzU18lkpZ/sVV4mur5TFRuvcliB466RoEW4AiSrQrcnEAR5FhzBBYcTyR0Li2YK5qvVWRCYsxXPSR26PpNz7LqKubsBl1NJDqFPNmfBWI> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).

Ünlüöner, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar A. (2018). Turizm Ekonomisi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ünlüöner, K., ve Gündüz, S. (2023). Türkiye’de Turistik Yiyecek İçecek Harcamaları ile Reel Efektif Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi (The Causality Relationship between Touristic Food and Beverage Expenditures and Real Effective Exchange Rate in Türkiye). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 11(4), 3149-3164.

Yılmaz, A. (2012). Türkiye’de İç Turizmin Canlandırılması ve Pazarlanmasına Yönelik Çalışmalar: Ankara Şehir Markası İçin Bir Model Örneği. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.

Etik Kurul İzni:

Çalışmada ikincil verilerden yararlanıldığı için Etik Kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Extensive Summary

The Impact of the Real Effective Exchange Rate on Domestic Tourism Demand in Türkiye

Kurban Ünlüönen

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management

Sadık Gündüz

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management

First and foremost, tourism is a matter of demand. Depending on tourism consumption, different scopes can be defined, each representing a different value. Tourism demand is examined in three main groups: domestic tourism, inbound tourism, and outbound tourism (Ünlüönen et al., 2018: 28). This study focuses on domestic tourism demand.

The real effective exchange rate is an index that measures the real level of the Turkish Lira (TL). An increase in the real effective exchange rate indicates that the TL has gained real value, while a decrease in the real effective exchange rate indicates that the TL has lost real value (TCMB, 2025). Changes in the value of a country's national currency can affect household tourism demand and spending levels. When the Turkish lira gains real value, the purchasing power of the local population increases, and potential tourism demand can turn into effective demand. When the Turkish lira loses real value, household purchasing power decreases, and the price of tourism products rises due to inflation, which can lead to a decline in tourism demand. From this perspective, it is anticipated that there is a positive relationship between the real effective exchange rate and domestic tourism demand. In this context, the aim of this study is to explain the relationship between the domestic tourism demand of residents in Turkey and the real effective exchange rate using econometric methods.

The year with the highest number of domestic trips in Turkey was 2018 (see Table 1). In that year, 78 million 523 thousand domestic trips were made. Although the number of domestic trips has decreased since 2018, this number decreased by 14.8% in 2024, reaching 66 million 836 thousand. Considering that the rapid depreciation of the Turkish lira began in 2018, this hypothesis was tested in this study (see Table 2). The study found a positive correlation between the real effective exchange rate and domestic tourism demand. In other words, it was concluded that a decrease in the real effective exchange rate in Turkey was accompanied by a decrease in the number of domestic trips taken by residents. A decrease in the real effective exchange rate in Turkey, in other words a depreciation of the Turkish lira, makes domestic tourism more expensive in Turkey. This is because the depreciation of the Turkish lira leads to an increase in the price of tourist goods and services in TL terms. As a result, it becomes quite difficult for potential demand to turn into effective demand. Therefore, in order to increase the domestic tourism demand of residents in Turkey, it is extremely important for the real effective exchange rate to increase, in other words for the Turkish lira to appreciate.

The dataset for this study consists of quarterly data. Since the domestic travel volume variable contains seasonal effects, it has been seasonally adjusted using the STL method. Furthermore, due to the Covid-19 pandemic in 2020, there was a significant disruption in domestic tourism demand. To eliminate the effect of this year on the study, dummy variables were added to the quarters of 2020. Subsequently, the ADF unit root test was performed on the variables. The long-term relationship of the first-order integrated, in other words I(1), series was analyzed using the Engle-Granger cointegration method. According to the findings of the study, there is a long-term linear relationship between domestic tourism demand and the real effective exchange rate. In the long term, ceteris paribus, a 1% increase in the real effective exchange rate increases domestic tourism demand by 0.70%.

No study has been found in the literature that examines the relationship between domestic tourism demand and the real effective exchange rate. Looking at studies where the real effective exchange rate is considered as an independent variable; Gündüz et al. (2023), in a study using annual data from 2002 to 2022, concluded that a 1% increase in the real effective exchange rate increases the average expenditure per foreign tourist by 0.18%. Baykul (2024), in a study using monthly data from 2003 to 2024, concluded that a one-unit increase in the real effective exchange rate reduces foreign tourism revenues by approximately 0.80% in the long term. Tung and Thang (2022) examined the effect of the exchange rate on foreign tourist demand in 47 developing countries, based on the period 2005-2020. The study shows that an increase in the exchange rate (depreciation of the local currency) leads to an increase in the number of international tourists. Looking at these studies, it can be concluded that the exchange rate affects both domestic and foreign tourism.

This study was conducted to test the relationship between the real effective exchange rate and domestic tourism demand based on quarterly data from 2009Q1 to 2024Q4. A review of the relevant literature reveals that studies have frequently been conducted based on foreign tourism revenues, tourism demand, and average expenditure per tourist. Therefore, it is considered necessary for future studies to analyze the impact of different variables on domestic tourism within the framework of different econometric models.